

NGUYỄN ÁI QUỐC VỚI VIỆC THIẾT LẬP ĐƯỜNG DÂY LIÊN LẠC GIỮA QUỐC TẾ CỘNG SẢN VỚI CÁCH MẠNG VIỆT NAM (1923-1927)

PHẠM THỊ LAI*

Từ năm 1923 đến năm 1927 là những năm tháng lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc tích cực hoạt động xây dựng mối quan hệ gắn cách mạng Việt Nam với Quốc tế Cộng sản và phong trào cách mạng thế giới.

Trong Báo cáo gửi Quốc tế Cộng sản, ngày 21-9-1923, Nguyễn Ái Quốc đã nêu tóm tắt tình hình Đông Dương về chính trị, kinh tế, xã hội và đề ra một chương trình hoạt động, trong đó chính thức đề nghị Quốc tế Cộng sản “xây dựng dây liên lạc giữa Mátxcova - Đông Dương - Pari”¹. Chỉ ít năm sau đường dây đó đã được thiết lập.

Ngày 11-4-1924, trong Thư gửi Ban Chấp hành Quốc tế Cộng sản, Nguyễn Ái Quốc đã nhận xét “Những thuộc địa của Pháp nói chung và Đông Dương nói riêng ít được biết đến trong giới vô sản và cộng sản. Quốc tế Cộng sản và Đảng Cộng sản Pháp rất ít được thông tin về những gì xảy ra ở những thuộc địa đó”². Vì vậy Người đề nghị: “Cục thông tin của Đảng cần phải

được thành lập”³, và “Nếu chúng ta muốn hoạt động một cách có ích về vấn đề thuộc địa thì nhất thiết phải bắt liên lạc với các thuộc địa đó”⁴. Nguyễn Ái Quốc chỉ rõ rằng “phải tạo ra một cái gì đó nếu chưa có gì”. Cũng trong bức thư này, Nguyễn Ái Quốc nói về chuyến đi để khảo sát và nghiên cứu ở Trung Quốc. Nhiệm vụ của Nguyễn Ái Quốc được quyết định: sau 3 tháng lưu lại ở đây, Nguyễn Ái Quốc đi Trung Quốc để tìm cách liên lạc với Đông Dương. Người dự định sẽ “thiết lập những mối quan hệ giữa Đông Dương và Quốc tế Cộng sản”, sẽ “Tổ chức một cơ sở thông tin và tuyên truyền”.

Khi được Ban Chấp hành Quốc tế Cộng sản tạo điều kiện về Quảng Châu (Trung Quốc) hoạt động, Nguyễn Ái Quốc tiếp tục nhiệm vụ thiết lập đường dây liên lạc “Mátxcova - Đông Dương - Pari”.

Một tháng sau, ngày 18-12-1924, từ Quảng Châu, Nguyễn Ái Quốc viết báo cáo gửi Đoàn Chủ tịch Quốc tế Cộng sản về những công việc đã làm được.

* Báo tàng Hồ Chí Minh

Từ đây, tuy ở cách xa Mátxcova nhưng Nguyễn Ái Quốc vẫn thường xuyên viết báo cáo, đề xuất vấn đề, giữ mối liên hệ với Quốc tế Cộng sản, như nhà nghiên cứu Sophie Quinn- Judge nhận xét: “Sự nghiệp của Hồ Chí Minh là một sợi chỉ liên kết trong quan hệ của Việt Nam với Quốc tế Cộng sản”⁵.

Chính vì vậy mà tuyến thông tin liên lạc cách mạng quốc tế - Việt Nam được khai thông, cách mạng Việt Nam được hoà nhập với cách mạng thế giới và trở thành một bộ phận của cách mạng thế giới. Cũng từ đó, Nguyễn Ái Quốc tạo được con đường trở về Tổ quốc sau những năm tháng bôn ba tìm đường cứu nước.

Căn cứ vào các bức thư, báo cáo của Nguyễn Ái Quốc gửi Quốc tế Cộng sản, căn cứ vào hồi ký của một số cán bộ lão thành cách mạng, những học viên của lớp huấn luyện tại Quảng Châu, kế thừa các kết quả nghiên cứu của một số nhà khoa học, chúng tôi xin được phác họa lại hệ thống giao thông liên lạc với trong nước và Quốc tế Cộng sản do Nguyễn Ái Quốc chỉ đạo xây dựng trong những năm 1924-1927, khi Người hoạt động ở Trung Quốc.

Năm 1925, sau khi thành lập Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên tại Quảng Châu, Nguyễn Ái Quốc bàn với Tổng bộ xây dựng các đường liên lạc để đưa đón cán bộ, chuyên nhận tài liệu, sách báo, cử người về nước tìm chọn những thanh niên có chí khí đưa sang Quảng Châu để trực tiếp huấn luyện chính trị và phương pháp hoạt động cách mạng, sau đó về nước gây dựng phong trào. Theo kế hoạch này, các

thành viên của tổ chức Tâm tâm xã là những thanh niên yêu nước đang hoạt động ở miền Nam Trung Quốc như Lê Hồng Sơn, Hồ Tùng Mậu, Lê Hồng Phong... được huấn luyện đầu tiên và trở thành hạt nhân của phong trào. Đầu năm 1925, theo đề nghị của Nguyễn Ái Quốc, Lê Duy Điểm được cử về Nghệ An liên lạc với nhóm Phục Việt của Trần Phú, Tôn Quang Phiệt; Lê Hữu Lập được cử về Nam Định tìm gặp Đinh Chương Dương cùng nhóm học sinh trường Thành Chung quê Nam Định, Thái Bình, Thanh Hóa; Hồ Tùng Mậu rời Quảng Châu sang Trại cày của cụ Đặng Thúc Hứa ở Phi Chịt, Thái Lan tìm gặp một số thanh niên yêu nước giàu nhiệt huyết đưa sang Quảng Châu để dự lớp huấn luyện. Những người dự lớp huấn luyện được tung về nước tiếp tục tuyên truyền, tập hợp, tổ chức cho những người khác sang dự lớp sau.

Trong thư gửi một đồng chí đại diện Đảng Cộng sản Pháp tại Quốc tế Cộng sản, khoảng đầu năm 1925, Nguyễn Ái Quốc viết, Người muốn có tiền để làm một số việc sau:

“a/ Có được một cơ sở ở trong nước.

b/ Có người sẵn sàng làm tuyên truyền viên.

c/ Thực hiện việc tuyên truyền đến nơi đến chốn và,

d/ Bắt đầu ngay công tác tổ chức.

Không có người nào khác có thể giúp tôi trong việc này, bởi vì tôi là một dây liên lạc giữ bí mật kế hoạch của chúng ta.

3- Tuyên truyền và làm công tác khác, tôi phải:

- a/ Dịch tài liệu
- b/ In ấn nó
- c/ Lấy người từ trong nước đến Quảng Châu
- d/ Huấn luyện họ
- e/ Phái họ trở về”⁶.

Chỉ sau đó một thời gian ngắn, ngày 19-2-1925, Nguyễn Ái Quốc có một bản báo cáo khác gửi Chủ tịch Quốc tế Cộng sản về vấn đề Đông Dương, trong đó việc xây dựng các trạm liên lạc được Người báo cáo rất chi tiết:

“Chúng tôi có tại Xiêm một trạm - cơ sở (để đưa đón người ra vào) khá vững. Ở đó có chừng 50 người làm ruộng đoàn kết chặt chẽ và trước đây đã giúp được rất nhiều việc. Giờ đây, chúng tôi phải tổ chức họ lại về mặt chính trị và củng cố cơ sở đó về mặt kinh tế, bằng cách mở rộng nó.” Người thông báo những việc phải làm trong năm:

“a) Thiết lập một cơ sở hoạt động tại Quảng Châu.

b) Thiết lập những cơ sở giao thông:

1. Ở Quảng Tây.
2. Ở phía cực Nam Quảng Đông.
3. Ở Băng Cốc.
4. Ở Tích Kho (điểm kết thúc của đường xe lửa Băng Cốc và cách Lạc Phách 20 ngày đường).

5. Ở Lạc Phách, trên tả ngạn sông Mê Kông và cách Trung Kỳ 15 ngày đường.

c) Phái một đồng chí về ở trong nước để thu thập và chuyển tin tức.

d) Phái một hoặc nhiều đồng chí làm việc trên các tàu thủy đi lại giữa Trung Quốc và Đông Dương”⁷.

Qua bản báo cáo này và một số hồi ký của các đồng chí học viên lớp huấn luyện Quảng Châu⁸ cho thấy, Nguyễn Ái Quốc đã dần dần thiết lập được những tuyến giao thông liên lạc, đưa đón người và vận chuyển tài liệu, sách báo sau đây:

- *Tuyến Móng Cái - Quảng Châu*, xuất phát từ Bến Ngự, Nam Định, đi xe lửa đến Hải Phòng, xuống tàu đi Móng Cái, vượt sông Ca Long đến cơ sở liên lạc là nhà ông Đỗ Phát Khang, ở bến đò Nà Sáo Tụ (Trung Quốc), sau đó xuống thuyền buồm đi Bắc Hải, rẽ vào sông Hoàng Phố, rồi đi tàu ngược lên Quảng Châu.

Lê Duy Điểm tổ chức một đoàn 10 người đi theo tuyến này, gồm: Trần Phú, Tôn Quang Phiệt, Nguyễn Ngọc Ba, Nguyễn Văn Lợi, Phan Trọng Bình, Phan Trọng Quảng, Hoàng Văn Tùng... Khởi hành đi Quảng Châu ngày 14-7-1926. Hành trình của đoàn theo đường Vinh - Hà Nội - Hải Phòng - Mũi Ngọc - Móng Cái - Nà Sáo Tụ - Đông Hưng.

Tại miền Bắc, Lê Hữu Lập tổ chức nhóm thanh niên Nam Định - Thái Bình được một đoàn 10 người: Nguyễn Công Thu, Nguyễn Danh Thọ, Nguyễn Công Việt, Đặng Châu Tuệ, Nguyễn Kim Cương, Nguyễn Danh Tề... Đoàn lên đường vào trung tuần tháng 7-1926 theo hành trình Nam Định - Hải Phòng - Mũi Ngọc - Móng Cái - Cầu Bắc Luân - Đông Hưng.

- *Tuyến Lạng Sơn-Long Châu-Nam Ninh (Quảng Tây) đến Quảng Châu*. Tuyến này kết hợp đường xe lửa, đường bộ, đường thủy, vượt qua nhiều núi non hiểm trở. Đồng chí

Nguyễn Công Thu, học viên lớp thứ hai, sau khi học xong, được giao nhiệm vụ về Bắc Kỳ, là giao liên đã dẫn đường cho nhóm đồng chí Phạm Văn Đồng và nhiều người khác đi theo tuyến đường này, sang học lớp thứ ba. Riêng ở Bắc Kỳ và Trung Kỳ trong năm 1926 và đầu năm 1927 có khoảng 180 người theo đường liên lạc của Nguyễn Công Thu qua Lạng Sơn sang Cổng Chạp tới Quảng Châu⁹.

- *Tuyến Băng Cốc - Quảng Châu*, xuất phát từ Trại cày của Đặng Thúc Hứa ở Bàn Đông - Phi Chịt, đi Băng Cốc, xuống tàu tuyến Hồng Kông- Quảng Châu.

Đây là tuyến đưa đón những thanh niên từ Nghệ An, Hà Tĩnh đi như Vương Thúc Oánh, Lê Hồng Sơn, Hồ Tùng Mậu, Phạm Hồng Thái, Lê Hồng Phong... và từ Xiêm sang trước đó. Hồ Tùng Mậu tổ chức cho Đặng Thái Thuyền cùng một số thiếu niên lớp Lý Tự Trọng ở Đông Bắc Xiêm sang Quảng Châu theo đường Bàn Đông - Phi Chịt - Băng Cốc - Hồng Kông - Quảng Châu. Tới Quảng Châu, những người này được ghép với những người từ trong nước sang thành một lớp khoảng 20 người, khai giảng vào tháng 8-1926 và kết thúc vào khoảng tháng 10 cùng năm.

- *Tuyến giao thông trên các tàu buôn của Trung Quốc, Anh, Pháp, Nhật... chạy đường Sài Gòn - Hải Phòng - Hồng Kông - Thượng Hải*, có cơ sở của ta là những thù yêu nước và giác ngộ cách mạng là người Việt Nam và người nước ngoài. Nguyễn Lương Bằng, học viên lớp thứ hai được giao phụ trách liên lạc tuyến đường biển này. Khi

lớp học thứ hai kết thúc, Nguyễn Ái Quốc cử Phan Trọng Bình, Nguyễn Văn Lợi về Sài Gòn gây dựng cơ sở cách mạng và tiếp tục tìm chọn người đưa sang Quảng Châu huấn luyện. Đến Sài Gòn, qua các mối quan hệ huyết thống hoặc bạn bè quen biết, sau một thời gian ngắn Phan Trọng Bình và Nguyễn Văn Lợi đã giác ngộ được Ngô Thiêm, Lê Mạnh Trinh, Lê Văn Phát. Qua giao thông đường thủy của tổ chức, ba người lên tàu Đại Phúc Tinh đi từ Sài Gòn sang Quảng Châu vào cuối năm 1926 đầu năm 1927. Đó là lớp thanh niên yêu nước đầu tiên ở Nam Kỳ sang dự lớp huấn luyện do Nguyễn Ái Quốc đào tạo. Tiếp đó, từ Sài Gòn nhiều đoàn thanh niên Nam Kỳ được tổ chức đi theo đường thủy sang Quảng Châu.

- *Tuyến liên lạc với Quốc tế Cộng sản và đại diện các đảng anh em ở Mátxcova*. Khi đến Quảng Châu, Nguyễn Ái Quốc làm phiên dịch cho phái bộ Bôrôđin, do vậy Người đã sử dụng hệ thống giao thông liên lạc của Hãng Rôxta. Khi có công việc gấp, các liên lạc được thực hiện qua điện đài. Bình thường, thư từ, báo cáo, báo chí... được chuyển bằng đường thủy, trên các tàu buôn của Liên Xô chạy đường Hồng Kông - Thượng Hải - Vladivôxtôc, mỗi chuyến thư có thể mất hàng tháng. Đầu năm 1931, khi phong trào cách mạng ở Việt Nam bị đàn áp. Nguyễn Ái Quốc qua đường liên lạc với Sài Gòn, đã nắm được tình hình ở Việt Nam, phong trào bãi công ở Sài Gòn... và viết nhiều báo cáo gửi Quốc tế Cộng sản. Ngoài một số thư và báo cáo đã công bố trong *Hồ Chí Minh Toàn tập*, còn khá nhiều tài liệu Bảo tàng

Hồ Chí Minh mới sưu tầm được, đang tổ chức dịch, xác minh, giúp cho việc nghiên cứu về tuyến liên lạc này cùng các hoạt động của Nguyễn Ái Quốc, Đảng Cộng sản Việt Nam.

Với các tuyến giao thông liên lạc được xây dựng, về cơ bản Nguyễn Ái Quốc đã giữ liên lạc được với trong nước và Quốc tế Cộng sản. Trong hai năm rưỡi ở Quảng Châu, Người đã hoàn thành một khối lượng công việc rất lớn:

- Trong báo cáo gửi Ban Phương Đông Quốc tế Cộng sản, Nguyễn Ái Quốc viết: “Mặc dù thiếu thời gian và tiền, nhờ sự giúp đỡ của các đồng chí người Nga và An Nam, chúng tôi đã có thể: 1) Đưa 75 thanh niên An Nam đến học ở Trường tuyên truyền do chúng tôi tổ chức ở Quảng Châu, 2) Xuất bản 3 tờ tuần báo nhỏ, 3) Phái những người tuyên truyền vừa mới được đào tạo về Xiêm, Trung Kỳ, Bắc Kỳ và Nam Kỳ, 4) Thành lập một liên đoàn cách mạng do một uỷ ban gồm 5 uỷ viên ở Quảng Châu lãnh đạo, liên đoàn đã bắt rễ khắp nơi trong tất cả các xứ Đông Dương đó”¹⁰. Tổng kết lại, từ năm 1926-1927, nhiều thanh niên yêu nước ở khắp mọi miền đất nước Việt Nam, kể cả Việt kiều ở Xiêm đã đến Quảng Châu dự các lớp huấn luyện chính trị, khoảng hơn 200 người. Trùm mật thám Pháp ở Đông Dương là Mácty thì dự đoán có khoảng 250 người được huấn luyện ở Quảng Châu, trong đó có 200 cán bộ được tung về nước hoạt động, số còn lại được gửi đi học ở Trường Đại học Phương Đông¹¹. Các học viên trở về nước và về Xiêm hoạt động trở thành những người tuyên truyền

chủ nghĩa Mác - Lênin và tổ chức cách mạng ở trong nước và ở Xiêm.

- Các tuyến giao thông làm nhiệm vụ đưa người, đảm nhiệm việc vận chuyển sách, báo, tài liệu từ Quảng Châu với trong nước và với Quốc tế Cộng sản, trong đó có nhiều số báo *Thanh niên*, *Linh cách mệnh*, *Công nông*, *Việt Nam Tiền phong*,... Sách *Đường Kách mệnh* đã theo Nguyễn Công Thu về Hà Nội qua đường Lạng Sơn, theo Nguyễn Lương Bằng từ Quảng Châu qua đường biển về Hải Phòng, Hải Dương...

- Ngoài việc đưa người sang Quảng Châu huấn luyện, học tập, Nguyễn Ái Quốc còn lựa chọn người gửi đi học Trường Đại học Phương Đông (Mátxcova - Liên Xô), trường Quân chính Hoàng Phố. Những người đầu tiên đi theo con đường này là Trần Phú, Lê Hồng Phong. Theo A.A Xôcôlốp¹², đã có 53 người Việt Nam sang học Trường Đại học Phương Đông hiện còn hồ sơ lưu ở Lưu trữ Lịch sử chính trị - xã hội quốc gia Nga.

- Một nội dung cần trao đổi là, trong bản Báo cáo ngày 19-2-1925, gửi Chủ tịch Quốc tế Cộng sản về vấn đề Đông Dương, Nguyễn Ái Quốc nêu dự định thiết lập các cơ sở giao thông, trong đó có một cơ sở ở cực Nam tỉnh Quảng Đông, Trung Quốc, tức là ở Đông Hưng, Trung Quốc, tiếp giáp với Móng Cái của Việt Nam (năm 1926 thị trấn Đông Hưng thuộc tỉnh Quảng Đông, năm 1957 nhập về Quảng Tây). Theo báo cáo kết quả khảo sát về con đường xuất dương của đoàn học viên cách mạng đầu tiên sang Quảng Châu, một số học viên của lớp huấn luyện đã kể lại và đưa đoàn khảo sát đi theo hành trình mà họ

đã đi từ năm 1926, Móng Cái là điểm đoàn dừng chân trước khi sang đất Trung Quốc¹³.

Với các tuyến giao thông liên lạc, Nguyễn Ái Quốc đã thực hiện được tâm nguyện của mình khi rời Mátxcova, trở về gần Tổ quốc “đi vào quần chúng, thức tỉnh họ, tổ chức họ, đoàn kết họ, huấn luyện họ, đưa họ ra đấu tranh giành tự do, độc lập”.

1, 2, 3, 4. *Hồ Chí Minh Toàn tập*. CTQG, H, 2000, T.1, tr. 204, 251, 251, 251

5. Sophie Quinn-Judge: *Hồ Chí Minh - Những năm tháng lưu lạc*. năm 2003, bản dịch tiếng Việt, tr.16

6, 7, 10. *Hồ Chí Minh Toàn tập*. sđd, T.2, tr.16-17, 141 -142, 241

8. Báo cáo khoa học của ông Đào Duy Kỳ, Chủ tịch Hội đồng khoa học Bảo tàng Cách mạng Việt Nam, Trường đoàn khảo sát con đường xuất dương của đoàn học viên cách mạng đầu tiên sang Quảng Châu năm 1926, đăng trên tạp chí *Xưa & Nay*, số 265, tháng 8 - 2006

9. *Đi tìm lý tưởng*, tập III, Hồi ký, Ban NCLSD Thái Bình xuất bản, 1969

11. Dẫn theo Phạm Xanh: *Nguyễn Ái Quốc với việc truyền bá chủ nghĩa Mác-Lênin ở Việt Nam (1921-1930)*. Nxb Thông tin lý luận, 1990, tr. 151

12. A. A. Xôcôlốp: *Quốc tế Cộng sản và Việt Nam*, CTQG, H, 1998

13. Theo bài viết của đồng chí Trần Quốc Hoàn, người tháp tùng Bác đi thăm tỉnh Hải Ninh (2-1960), có nhiều khả năng, năm 1926, Nguyễn Ái Quốc đã về đến Móng Cái. Sự kiện này đã được tác giả Trịnh Kiên đề cập trong bài: “Lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc đã từng về Móng Cái năm 1926?”, nội san

Thông tin tư liệu của Bảo tàng Hồ Chí Minh, số 13, tháng 9-2006. Thời gian trôi qua, câu hỏi vẫn còn bỏ ngỏ. Khi tìm được tám bản đồ do Nguyễn Ái Quốc vẽ, với những địa điểm là cơ sở liên lạc được Người đánh dấu, chúng tôi thấy cần phải nhắc lại sự kiện này, để cùng nghiên cứu và đi đến kết luận.

Đồng chí Trần Quốc Hoàn kể lại rằng: Sau khi nói chuyện tại cuộc mít tinh ở thị xã Móng Cái, không cần người dẫn đường, Bác đã đi từ sân vận động đến thẳng một lò sứ ở bên bờ sông Bắc Luân, thăm phân xưởng vẽ bát. Rời lò sứ, Người đi đến cầu Bắc Luân. Đứng trên cầu, ngắm thị xã Móng Cái phía Việt Nam và Đông Hưng phía Trung Quốc, Bác nói, thời trước bên này là đồn Pháp, cờ tam tài pháp phôi bay, bên kia là đất Tưởng, cờ thanh thiên bạch nhật bay. Cầu đá bắc qua sông nhỏ hẹp, nhưng nhân dân đi lại dễ dàng, chợ búa đôi bờ tấp nập, chiều chiều thanh niên hai bờ sông tắm mát, qua lại như thường... Nói rồi, Bác nhanh nhẹn qua cầu, sang Đông Hưng, Trung Quốc, thăm Trường tiểu học Đông Hưng. Bác hỏi thăm cô giáo dạy học ở trường này từ năm 1926, là con gái ông chủ lò bát nổi tiếng ở đây còn không? Người còn nhắc đến Chi bộ Đảng Cộng sản Trung Quốc ở Đông Hưng mà Người có tham dự nhiều lần. Tất cả những chi tiết đó gọi cho chúng ta cần nghiên cứu, xác minh xem năm 1926, Nguyễn Ái Quốc có đến Đông Hưng không? Vì nếu đã đến Đông Hưng thì việc Người trở về Móng Cái không khó khăn gì. Năm 1926, sự hợp tác Quốc-Cộng vẫn diễn ra tốt đẹp, vậy liệu có khả năng, nhờ sự giúp đỡ của Tỉnh ủy Quảng Đông, Đảng Cộng sản Trung Quốc, Nguyễn Ái Quốc đến Đông Hưng, Móng Cái kiểm tra công việc xây dựng trạm liên lạc để vận chuyển tài liệu về nước, đưa đón người sang Quảng Châu học tập.